

RITUALURILE TRADIȚIONALE ÎN BOTIZA - MARAMUREȘ: NAȘTEREA

Anamaria Narcisa PETREUȘ

Universitatea "Babeș-Bolyai", Cluj-Napoca

TRADITIONAL RITUALS IN BOTIZA - MARAMURES: BIRTH

Abstract: Botiza is a village in Maramures where traditions are still kept alive. Birth is an important moment in the life of man, so man people attaches due importance. The midwife helps young mother at birth, officiating first cradled the first "pick". Baptism is a celebration attended by family, friends, neighbors, a joy and a meeting between people.

Key words: Maramureș. Botiza, birth, baptism, rituals

Există în România un colț de țară unde istoria s-a scris nu pe hârtie, ci s-a dăltuit în piatră și lemn. Acest colț de țară este ținutul mirific al Maramureșului.

Pământul Maramureșului crește păduri de brad și fag, leagănă turme de oi, crește prunci îmbrăcați în straie de basm, iar femeile murmură doine bătrânești țesând renumitele țoale maramureșene...

Localitatea Botiza este așezată pe frumoasa Vale a Izei, în țara de poezie a Maramureșului, fiind situată în partea centrală a județului, la 110 km de municipiul Baia Mare și la 50 km de Sighetu Marmăției.

Relieful este muntos, comuna fiind umbrită de Vârful Văratec (ce aparține sectorului nordic al Carpaților Orientali din unitatea munților Oaș-Gutâi-Tibleș). Din punct de vedere hidrografic, satul aparține bazinului hidrografic al râului Iza, teritoriul comunei fiind brazdat de apele pâraurilor Băița și Sasu, care se unesc în centrul satului pentru a forma râul Botiza. Botiza este renumită și prin cele alte 5 izvoare pe care le posedă: apa potabilă (care întreține viața), apa carbogazoasă („borcutul” cu care oamenii își stâmpără setea), apa sărată („slatina”, folosită la gătit sau la conservatul slăninii), apa sulfuroasă (care tămăduiește boli de stomac sau reumatism) și apa de 50° – 60° (țuica sau „horinca”, care a dus faima Maramureșului în toată lumea, cu care botizanușii își întâmpină oaspeții).

Locuitorii Botizei, în număr de aproximativ 2700 de suflete, sunt toți români, de religie ortodoxă sau greco-catolică. Instituția de bază a societății, ca în tot Maramureșul, este „neamul”, cuprinzându-i pe cei înrudiți pe linie consangvină și care poartă același nume de familie, neamurile mari fiind

înrudite între ele în cadrul aceleiași comunități prin căsătorii cu parteneri de același rang social. Se dezvoltă astfel o structură unitară a zonei pe toate planurile, incluzând și cele ale culturii populare. Sanda Galopenția numește satele maramureșene „colectivități-memorie”, în care toți membrii se cunosc între ei, au drepturi tradiționale și ereditare asupra pământului, au prestigiu susținut de statutul economic. De altfel, a fi de neam înseamnă dintotdeauna „a fi de omenie”, a participa la viața satului, viață văzută ca o matrice spirituală, unse sunt respectate tradițiile, obiceiurile și credința. Maramureșenii își iubesc satul natal, dar, observă Miya Kosei în *Maramureș*, modul în care se identifică și se recunosc pe sine trece printr-un ciclu determinativ oarecum neobișnuit: ei sînt în primul rînd ai lumii întregi; sînt apoi oameni ai Europei și cetățeni ai României. Ca maramureșeni, se simt ai întregului Maramureș, dar știu apoi ca țin de o anumită vale și, numai apoi, sînt ai unui anume sat. Sătenii nu se simt deci a fi niște localnici oarecare, ci au conștiința apartenenței lor la univers.”¹

În Maramureș este evidentă legătura dintre cultura materială (etnografia) și cultura spirituală (folclorul) poate mai pregnant decât în alte zone ale țării. În anii 1980, Mihai Dăncuș realizează cu lucrarea sa, *Zona etnografică Maramureș*, o primă sinteză etnografică a zonei, de fapt cel mai amplu studiu muzeistic și de teren, bazat atât pe observația directă cât și pe o întreagă bibliografie de specialitate apărută până în anul 1986. Sunt analizate toate aspectele ce trebuie să alcătuiască o monografie: cadrul geografic și istoric al zonei, ocupațiile și meseriile tradiționale, gospodăria țărănească, portul popular descris pe sexe, vârste și anotimpuri. Obiceiurile sunt clasificate în două grupe: calendaristice (de primăvară - Sângeorzul, Tânjău- și de iarnă – colindatul, Viflaimul, Capra) și familiale, legate de „riturile de trecere” (Van Genep). Ne vom opri în lucrarea de față la obiceiurile legate de momentele importante din viața omului și anume la naștere.

Nașterea

Nașterea unui „cocon” sau a unei ”cocoane” joacă un rol important în perpetuarea neamului, nefiind o simplă întâmplare. De altfel, se anticipă acest lucru chiar de la nuntă, când mirii sosesc de la cununie, se aruncă grâu peste miri și nuntași și se strigă:

„Să trăiți, s-aveți noroc
Și la anul un boboc”

Omul din popor era preocupat de aducerea pe lume a copiilor, care să asigure perpetuarea spiței de neam și să asigure brațe de muncă pentru familie. Odinioară, familiile din Botiza aveau până la 10 copii, o familie fără copii fiind considerată “ca un pom uscat”. Cei mai mulți copii surveneau în

¹ M Kosei , *Maramures*, p 17.

famiiliile sărace, iar în cele bogate erau mai puțini. Dragostea pentru copii ne este exprimată prin investirea încă de la naștere cu titlu de noblețe al copilului. În Maramureș, copilului i se spune “cocon” până merge-n armată, iar fetelor li se spune “cocoane” până la 16 ani, adică boiernași și boiernașe. Ponderea mare a familiilor de țărani liberi, adică de *nemeși*, a asigurat perpetuarea acestei datini, a acestei tradiții.

Femeile care nu puteau rămâne însărcinate se tratau empiric cu ierburi (ceaiuri de ștevie, dumbravenic etc), babele meștere tratându-le cu băi și cu descântece. Performererele noastre nu-și mai amintesc însă textele descântecelor, acestea fiind de multă vreme dispărute. Pentru a pierde o sarcină nedorită, femeile își făceau frecții puternice pe abdomen, ridicau greutate (găleți cu apă, bolovani, lemne grele).

Imediat ce o femeie rămânea gravidă, era supusă la tot felul de interdicții care să asigure integritatea noului născut, demonstrând grija mamei și a întregii familii pentru copilul care se va naște, ca acesta să fie sănătos și bine dezvoltat: să nu poarte fructe sau obiecte în poală „*că va avea coptilul sămne pă obraz*”, să mănânce tot „*la ce i se face*” (tot ce pofteste), pentru a nu pierde copilul, dacă vede o persoană care nu-i place, să-și facă cruce pe burtă ca să nu facă un copil așa. Femeii însărcinate îi era interzis să se întâlnească cu persoane cu pete pe față „*ca să nu rămâie coptilul cu sămn*”, ea nu avea voie să intre în contact direct cu animale cu păr (câine, pisică, lup, urs) „*ca să n-aibă coconul sămne sau păr pa el*”. De asemenea, nu-i era permis să se întâlnească cu persoane cu defecte fizice (șchiop, orb, pitic) ca aceste trăsături să nu se transmită coconului.

Odinioară, în Botiza, erau două, trei moașe care “moșeau” sau asistau nașterile în tot satul. Moașa era chemată la naștere. Ea trebuia să iubească copiii, să aibă mulți copii și să cunoască bine etapele bunului mers al nașterii. Între *moașă* și *nepoată* se stabileau veritabile relații de rudenie, la fel și între copiii lor. Cea mai bună moașă era cea din spiță de neam: “*moașa ceie-i bună care-i din neamu’ tău, că ține la neamu’ ei, mai bine ca o străină*”, ne spune Ioana D, 79 ani. Ea pregătea cele necesare pentru nou născut, ajutată de viitoarea mamă, deci de *nepoată*: “*răntiile coconului (scutecele) era bine să se facă din hainele tatălui, iar pentru cocoane din hainele mamei*”, și din pânză albă, simbol al purității, perinuța, fașe, învelitoare, leagăn.

Într-o primă fază, leagănul era dintr-o cutie alungită cu capetele înfundate și avea legate două baiere la capete, cu care se agăța la grindă sau se purta pe umăr. După ce mai creștea copilul, era folosit “leagănul cu tălpi”. Atât leagănul de umăr, cât și cel cu tălpi, avea la capul coconului încrestate reprezentări cu funcții apotropaice (rozete, crucea grecească, crucea multiplicată, crucea închisă în cerc). Unele aveau inscripționate fragmente din cântecul de leagăn, cu sens augural.

“*Haia, haia, pușor,*

Până-i crește mărișor”.

Ca să poată naște mai ușor, moașa făcea nepoatei, viitoareii mame, “*aburele și băi calde*”. De asemenea, existau și descântece al căror text performerele noastre nu și-l amintesc. Ca tână mamă să elimine mai ușor “*plăcinta*” (placenta), moașa îi dădea nepoatei să sufle într-o sticlă. Placenta se îngropa “*sub streșina căsî*” într-un loc unde nu calcă nimeni cu picioarele. Dacă se întâmpla și mama murea în timpul nașterii, copilul era dat spre îngrijire unei femei care avea și ea copil mic, pentru a fi alăptat. Intervenea aici importanța pe care o acorda orice mamă laptelui matern, elementul principal al creșterii armonioase a copilului. Sub aspectul semnificației, laptele e alimentul primordial și arhetip alimentar. De aceea, la un număr mare de popoare ale lumii, laptele a devenit simbolul belșugului și al fericirii.

Imediat după naștere, moașa oficia unele rituri de separare și de integrare în noua viață a coconului. Ea “*oficia*” și tăierea buricului, pe care-l punea într-un pahar, care se păstra pe meșter grindă, până la vârsta de trei ani, când avea loc deznodarea rituală a buricului de către cocon. Nodul avea funcție apotropaică și ne amintește de descântece.

Tot moașa oficia și “*prima ciupă*” (scalda rituală). În ea se punea busuioc – planta norocului, bani, lapte, strune de vioară. Fiecare din aceste obiecte rituale aveau funcții precise: busuiocul are o funcție apotropaică, fiind plantă sacră, banii, de a promova belșugul, laptele, de a-l apăra de duhuri rele, strunele de vioară, de a-i da glas frumos nou-născutului. Moașa înfășa coconul, după prima ciupă și îl așeza “*pă masă ca să sie om de cinste*”. Masa simbolizează centrul spiritual, de aceea așezarea în jurul mesei conduce la un principiu unificator, ea fiind locul unde se oficiază cele mai multe ritualuri la diverse sărbători (Bobotează, Paști).

Apa din prima ciupă nu se aruncă la întâmplare, ci numai pe “*florile din grădină*” unde nu calcă nimeni pentru ca, atunci când va crește mare, feciorul să fie drag fetelor sau fata să fie dragă feciorilor, de unde și cântecul maramureșean care exprimă într-un motiv-imagine această credință:

*“Mama mea când m-o făcut
O ȋpat ciupa pă flori
Să siu dragă la feciori”.*

Moașa oficia și primul legănat, care avea, astfel, un caracter ritual, acest aspect fiindu-ne exprimat și de formulele din cântecele de leagăn pe care le interpreta. Cântecul de leagăn s-a conservat bine în spațiul vetrei satului, anumite variante conțin elemente care ne dezvăluie funcția magică pe care a îndeplinit-o odinioară această formă literară, aceea de apărare a copilului, pândit și amenințat de spirite malefice. Invocarea cucului, a șarpelui, a peștelui sunt reminiscențe ale încredințării de la naștere a coconului unor spirite benefice, imaginate ca forțe protectoare.

<i>“Haia, haia, pui de cuc,</i>	<i>Să te poată mama crește.</i>
<i>Io te leagăn și mă duc.</i>	<i>Să te puie-n pene bune</i>
<i>Haia, haia, pui de pește,</i>	<i>Ca să ieși mândră la lume”</i>

Se stie că șarpele are funcție apotropaică, fapt pentru care este transfigurat pe porți și pe fațadele caselor din Maramureș. Majoritatea acestor cântece exprimă ideea de creștere prin somn a copilului. Formula “haia, haia” invocă o ființă mitologică, protectoare, din mitologia populară, căruia îi este încredințat copilul la naștere.

<i>“Haia, haia, pușor,</i>	<i>Haia, haia și te culcă,</i>
<i>Până-i crește mărișor.</i>	<i>Până mini, ce-a si zuucă”</i>

Botezul

În vremurile îndepărtate, nou-născutul se boteza după trei, patru zile, de către nașă, lăuza având interdicție de a intra în Biserică până după molitvă, femeia lăuză fiind considerată “spurcată”, necurată”. Moașa ținea lumânarea coconului, apoi, după botez, îl învelea în *crijmă albă*, simbol al purității. Într-un ulcior de lut sau de sticlă se pune apă și busuioc, iar la biserică acestea se sfințesc. Imediat ce sosea acasă, era pus din nou pe masă, spunând “*Mi l-ai dat păgîn, ți l-am adus creștin*”. Nănașa oficiază un nou rit de integrare a noului născut, îi pune în mână un creion “*ca să sie om cu carte*”, pușcă, “*să sie vânator*” cârtică “*să sie dascăl*”, foarfece “*să sie croitor*”, dacă e fată i se pune un ac, un fus, “*să sie harnică, să-i sie drag a lucra*”, o zgardă, “*să sie mândră*”. Ulciorul era așezat la grindă, deasupra mesei. Fiecărui copil botezat i se așeza ulciorul la grindă, și astfel, când intrai într-o casă îți dădeai seama câți copii sunt după numărul de ulcioare agățate.

În zilele noastre, botezul se pregătește duminică. Nașa copilului vine acasă la copil să-l ducă la biserică. Copilul este scăldat în apă în care s-au pus flori și îmbrăcat curat, în hăinuțe albe. Nașa aduce o bucată de pânză albă cu care preotul va șterge copilul, pânză din care mama va confecționa o cămașă numită „cămașa botezului” și haine cu care îl va îmbrăca după botez. Copilului i se leagă la mână un fir roșu (să nu fie deocheat). Lumânarea e legată cu fundă roșie dacă e fată sau cu fundă albastră dacă e băiat și împodobită cu mușcată înflorită și pospan verde. Când merg la botez la preot, nașa duce lumânarea și moașa copilul, iar la întoarcere, moașa aduce lumânarea și nașa aduce copilul.

Are loc apoi petrecerea, “*botejunea*”, cu mâncare și băutură, la care participă părinții copilului, nașii, bunicii, neamurile, vecinii, prietenii. Tatăl aduce „horincă”, pune în pahar și închină „nănașei”, la „*moașă, la nevastă și la toți cei prezenți*”, servindu-i pe rând, după rolul jucat în ziua respectivă. Începe veselie. Toate nevestele pun pe masă „*jumătățile de horincă*” pe care le-au adus, farfuria cu prăjituri și cadoul pentru cel nou-născut. Nevestele

închină la nași, să aibă noroc la ce au încreștinat în ziua respectivă și părinților, să trăiască, să ajungă căsătoria copilului și să se bucure de prunc. Se petrece și se joacă cu muzică formată din ceteră, cobză și dobă și se strigă strigături adecvate.

*“Să trăia coconița
Pîntru ea-i veselia”*

Odinioară, la Botiza, la botejune participau numai femeile, fără bărbați. În vremurile de demult, mâncărurile la botez se rezumau la plăcinte cu brînză, *pancove* (gogoși) și *sucite* (minciunele) care erau preparate de „*socăciță*”. Dacă este primul copil, și mai ales dacă este fecior, se făcea „botejune mare”, cu ceteră, cu invitați, veselindu-se ca la nuntă.

*„Ca aiasta botejune
N-a mai fost demult în lume.
La botejune-am venit
Astăzi de ne-am veselit.
Hai, neveste, să horim,
Bine să ne veselim
Nu-i horincă bună-n lume
Așa ca la botejune.*

*Haida, neveste, să bem
Horincă-ndulcită avem
Horincuță de cireșe,
Nebunit-ai jupânese
Și femei din cele-alese.
Horincuță de tarhon
Nebunit-ai cap de domn
Da pe mine-un biet de om.”*

La plecare, puneau în fașa coconului sau cocoanei bani, zicând ca-i lasă „*fița și somnul*”. În vremurile vechi, „*pomninocu*” (darul) era constituit dintr-o traistă de mălai sau una de grâu. Mai târziu, era dăruit cu costumașe și obiecte de îmbrăcăminte: chit, căciuliță, opincuțe, „*răntii*” (scutece), perinuță. Când se dă cadoul, se urează coconului sau cocoanei „*sănătate și noroc*”, la care se răspunde „*Să dăie Dumnezeu!*”.

La botez, moașa tăia o şuviță de păr din cap de la cocon, apoi lua o cruciuliță mică, tămâie, le introducea într-un săculeț pe care-l cosea la fașa coconului sau cocoanei. La mînuța nou-născutului se puneă un fir roșu, culoare cu funcție apotropaică, și un bănuț de aur, simbol al bogăției, și unul de argint, simbol al purității sufletești și trupesti. „*Să pună roșu să nu se deoache și să-l apere de rău*”. Se credea despre copiii morți nebotezați că se prefac în *Strigoi* și ies din morminte, revin în familie unde produc tot felul de perturbări (fac zgomote, ucid animale, strică anumite obiecte etc).

Un alt ritual interesant la botez este confecționarea din aluat dospit a unei păsări pe care o mîncă mama copilului. Ritul asociază mitosimbolistica păsării. Păsările sunt agenți de legătură între pămînt și cer, între lumea de aici și cea de dincolo. Păsările simbolizează spiritual, inteligența și reprezintă încarnări ale spiritelor tutelare.

Moașa se-ngrijea o anumită perioadă de cocon sau cocoană, purtând mîncare la lăuză, până aceasta se putea scula, lecuia empiric anumite boli, precum nesomnul, cu mac, tusea, cu ceaiuri, bubele pe corp, cu unsori și alifii.

Când ieșea mama afară, nu era permis să se lase leagănul singur, ci se punea lângă el *mătura* sau *cârligul de la sobă*, ambele obiecte având valențe magice și apotropaice. Dacă scutecele coconului sau cocoanei erau *atinse de vânt* trebuiau descântate, deoarece se credea în efectul *vântului rău*. *Vânturile rele*, denumite în grai local "*Frumușelele*" sau "*Vântușelele*", puteau produce afecțiuni celor care intrau în jocul lor.

Există un obicei care se păstrează chiar și în zilele noastre, acela al schimbării numelui copilului dacă acesta este bolnav. Copilul se „vinde” apoi pe fereastră unei vecine sau unei femei „*cu noroc la coconi*”, avându-se credința că schimbarea aceasta poate să-l însănătoșească. „Asemenea obiceiuri denotă o vechime spirituală și o credință adâncă în soarta omului, în posibilitatea ca această soartă să fie schimbată în bine, iar copilul să trăiască mai departe” (Vetișanu-Mocanu, 1995: 81).²

Transformările care au avut loc și au loc în țara noastră „au repercurșiuni evidente asupra satului românesc contemporan, care dintr-un sat autarhic tradițional a devenit un sat cu o economie deschisă. Dispar incredibil de repede casele tradiționale și locul lor este luat de construcțiile din cărămidă și betoane. Dispar tradiții și ritualuri și locul lor este luat de obiceiuri „de la oraș”.

De aceea ne simțim datori, chiar obligați(...) să păstrăm și să predăm generațiilor viitoare ceea ce a mai rămas, fiindcă în acest „material” vom găsi „certificatul nostru de noblete spirituală”. Tot ceea ce uităm astăzi nu vom avea mâine, iar peste câțiva ani, satul care a fost o rezervă de valori va rămâne doar o amintire. Depinde doar de noi cum va fi această amintire”.³

BIBLIOGRAFIE

- Cristea, George, Dăncuș, Mihai, *Maramureș un muzeu viu în centrul Europei*, Editura Fundației Culturale Române, București, 2000
Dăncuș, Mihai, *Zona etnografică Maramureș*, Editura Sport Turism, București, 1986
Kosei, Miya, *Maramureș*, Editura Humanitas, București, 2000
Vetișanu-Mocanu, Vasile, *Cartea Ieudului*, Editura Convex, Oradea, 1995

² Vetișanu-Mocanu, Vasile, *Cartea Ieudului*, p 81.

³ I Dăncuș, *Zona Etnografică Maramureș*, p 57.